

Др Борис Беговић*

Daron Acemoglu, James A. Robinson, *Why Nations Fail: The Origin of Power, Prosperity and Poverty*, Profile Books, London 2012, 529.

Све више и више економисти се окрећу изворном питању које је поставио Адам Смит, оснивач економске науке: зашто су неки народи богати, а неки сиромашни? Покушавајући да одговоре на то питање, аутори у овој књизи практично сумирају резултате свог скоро двадесетогодишњег истраживања порекла моћи, просперитета и сиромаштва. И за оне који прате њихов рад, сасвим очекивано, одговор на то питање лежи у – институцијама. Онако како их схватају економисти – правилима игре у међусобном опхођењу појединаца.

Први основни налаз аутора је да добре економске институције воде просперитету, а лоше сиромаштву. И то независно од дејства свих других фактора који, то аутори не споре, утичу на привредни раст – одлучујући утицај имају економске институције. А њих, то је други основни налаз, условљавају политичке институције, односно политичке одлуке о економским институцијама које се доносе унутар политичких институција. Користећи такав концептуални оквир, аутори закључују да је, макар на дуги рок посматрано, неизбежно да карактер политичких и економских институција буде усклађен. И тако се долази до основне дихотомије: екстрактивне (лоше) и инклузивне (добре) економске и политичке институције. Екстрактивне економске институције омогућавају заштиту од конкуренције и конкурентског притиска и тиме стварање ренти за мали број привилегованих, за политичку и с њом повезану пословну елиту, па стога не стварају претпоставке за одрживи привредни раст и за прелазак пута од сиромаштва ка просперитету. Насупрот томе, инклузивне економске институције отварају простор за неспутану конкуренцију, која подразумева да не постоје баријере уласку, што омогућава да се у тржишна надметања под равноправним условима укључе сви заинтересовани и да имају подстицаје да максимизују своју ефи-

---

* Аутор је редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду и председник Центра за либерално демократске студије.

касност, чиме се стварају претпоставке за одрживи привредни раст. Такође, инклузивне политичке институције, за разлику од екстрактивних, омогућавају исказивање сопствених економских интереса, односно преференција и слободно артикулисање тих интереса свих појединаца који чине једно друштво. Дакле, економске и политичке институције деле се по истом принципу, на екстрактивне и инклузивне: подела која у много чему подсећа на поделу на друштва отвореног приступа и она која то нису.¹

Питање како се формирају политичке институције је од велике важности, с обзиром на то да аутори примењују железно правило да политичке институције детерминишу економске, па самим тим и исходе у погледу просперитета и сиромаштва. Разлоге за сиромаштво треба искључиво тражити у политичкој сфери. Стога се и овај приступ привредном расту може окарактерисати као политички детерминизам. Политичке институције се формирају на основу односа политичких снага између различитих интересних група, а аутори често инсистирају на подели између елите и поданика. При томе, кључну улогу имају тзв. критична раскршћа, тј. тектонски поремећаји који доводе до потпуне промене расподеле моћи у зависности од тога како се према тој промени поставе најбитнији играчи. У таква критична раскршћа аутори сврставају, на пример, „црну смрт“ (епидемију куге која је довела до драстичног пада понуде радне снаге у Европи) и откриће Америке (коју је пратило откриће других прекоморских путева и успостављање прекоморске трговине, као и колонизација америчког континента). У зависности од тога како се различите интересне групе прилагоде тектонским променама до којих доводе критична раскршћа, долази до промене односа политичких снага и мењања политичких институција, а то доводи и до промене економских. Не постоји историјска неминовност.

Историја колонизације, наравно, нуди обиље материјала за илустровање наведених теза, како у земљама колонизатора, тако и у колонизованим земљама, при чему је колонизација Америке омиљена тема аутора, нарочито екстрактивне институције настале по колонизацији средње и јужне Америке. Настанак тих институција објашњава се жељом колонизатора за експлоатацијом великих природних богатстава (ипак и географија игра неку улогу) и високом стопом њиховог морталитета у новооткривеним земљама. Тако и настају институције које омогућавају брзу екстракцију богатства, како би се оно што брже слило у метрополу – највећи део плена круни, а неки проценат и поданицима круне који су марљиво радили

---

¹ Концепција друштва отвореног приступа изнесена је у књизи: Douglass North, et al., *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*, Cambridge University Press, Cambridge 2009, приказаној у часопису *Анали Правног факултета у Београду* 2/2010.

на тој екстракцији, која би слободнијим језиком могла да се назове пљачком. Долазак пљачкашки настројених и војно ефикасних конкистадора довело је до уништавања постојеће аутохтоне цивилизације која је имала неки степен инклузивности својих економских институција и која је омогућавала какав-такав просперитет. Отуда су и Инке од колико-толико слободних сељака и рудара постали робови у рудницима злата и сребра које се одмах пребацивало у метрополу. Не ради се (само) о питању праведности. Овакав преокрет погоршао је економску ефикасност и удаљио земљу од просперитета. И не ради се само о Латинској Америци, већ и о многим деловима Африке и Азије. Долазак западних колонизатора, без обзира на то под којом су били заставом, углавном је донео успостављање екстрактивних политичких и економских институција, пад економске ефикасности и историјско назадовање колонизованих земаља.

Књига обилује примерима из историје цивилизације, почев од Римске републике, преко Млетачке републике, закључно са савременом Кином. Велике промене су сагледаване у многим земљама и регионима, али је ипак највише пажње посвећено колонизацији Америке, мада ни други континенти нису запостављени. Ипак, ово није историографска књига, односно ова књига не претендује да буде кратка економска историја света. Историја у овој књизи служи само да илуструје основну тезу о карактеру институција и да је нешто даље разради, односно да опише механизме којим различите институције доводе до различитих исхода.

Тиме се одбија прва критика која се појавила из пера историчара Доминика Сандбрука (*Dominic Sandbrook*), која се може сажети на његово реторичко питање да ли економисти могу да се баве историографијом. Ово није историографија, економска или било каква друга. Ово је књига из теорије привредног раста. То што у њој нема математичких модела, омиљеног средства економиста да колегама из других друштвених наука препрече улазак у забран, само је показатељ врлине аутора, који не желе да њихова књига заврши искључиво у рукама малог броја професионалаца. Ваљда би историчари могли да имају разумевања за такав приступ у време у коме је романсирана историографија, попут књига Најла Фергусона (*Nail Ferguson*), добила пуни легитимитет, управо због жеље да се историја приближи онима који нису професионалци. Па ваљда могу и економисти то исто да чине!

Друга критика стиже од Франсиса Фукујаме (*Francis Fukuyama*) и усредсређена је на то да је дихотомија екстрактивне-инклузивне институције аналитички исувише сиромашна. Прво, према Фукујами, све се своди на дигиталну алтернативу (1 или 0), а друго из књиге се не види садржај једне, односно друге врсте институција. Што се

свођења на или-или поделу, она је уобичајена моделска подела и нико не спори да у стварности земље карактерише скуп институција који се налази негде између једне и друге теоријске крајности. Ово је стандардна методологија економске науке. То што је неко *a priori* не прихвата не значи да она не даје добре резултате. Садржај инклузивних економских и политичких институција се врло добро може сагледати управо кроз бројне примере, епизоде из људске историје. Инклузивне економске институције обухватају институције економских слобода: слободу уживања својинских права, која се остварују путем универзалне заштите тих права, дакле заштите својинских права свих појединаца, слободу уговарања и слободу обављања делатности, тј. слободу уласка у грану – укратко, институције слободног тржишта. Инклузивне економске институције онако како их описују аутори заиста представљају кључне економске слободе, а залагање за њих у овој књизи од ње чини прави манифест економског либерализма. Због чега то аутори не називају тим именом? Можда из страха да се на њих не свали одијум неолиберализма, те нове универзалне клетве на рачун оних који сматрају да је тржиште ипак најбољи регулатор привредних активности. Јасно је и то шта су инклузивне политичке институције, које се свode на институције политичких слобода, односно демократије – оне институције које омогућавају да свако у процес политичког одлучивање унесе своје интересе и одговарајуће политичке преференције.

Ипак, можда је највећи проблем ове концепције то што допушта само један начин успостављања и одржавања економских институција – кроз политички процес који је детерминисан политичким институцијама. Проблем је, дакле, политички детерминизам, који је у овој књизи заменио историјски. Овакав монопол приступа „одозго надолe“ не допушта могућност да економске институције настају спонтано „одоздо нагоре“. Унутар оваквог теоријског приступа не може се објаснити настанак тако важних економских институција као што су новац, ограничена одговорност, акционарско и командитно друштво, итд. То што су наведене институције касније „озваничене“ у политичком процесу, па су законом постале обавезне или допуштене, друга је ствар – оне нису настале у политичком процесу, него спонтано, деловањем институционалних предузетника коју су тражили решење за одређени економски проблем, пре свега за високе трансакционе трошкове.

Други проблем ове концепције лежи у карактеру политичког детерминизма. Начин на који је он примењен у овој књизи свodi се на то да карактер политичких институција детерминише карактер економских. Самим тим, елиминише се могућност да унутар екстрактивних политичких институција настану (макар делимично) инклузивне економске. Тиме се долази до проблема у објашњењу кинеског

привредног раста. Извесно је, наиме, да је тај раст настао због економске либерализације, тј. због тога што су економске институције у Кини постале више инклузивне, али та институционална промена, иако је последица одлука које су донесене у политичким процесу, догодила се без промене политичких институција. Њих је онемогућио небески мир на тргу.

Кина је савремени пример како се променом економских институција остварује привредни раст и како се из сиромаштва прелази у просперитет. Промена, међутим, може да има и други смер. Вероватно да је за Европљане најзначајнији пример Венеције, негдашње трговачке и поморске велесиле, која је тај свој статус прибавила инклузивним (за то време) политичким и економским институцијама, што је омогућило да се размахне предузетништво, слободна приватна иницијатива и иновативност. Оног тренутка, међутим, када је Дуждов савет, увођењем *Златне књиге*, променио карактер политичких и економских институција, када је створио баријере уласку, нестало је предузетништва, Венеција је изгубила статус велесиле и данас је само мртав град, који тоне под најездом туриста. Поучна прича за целу Европу, нарочито за Европску унију која чини све што може да, под разним образложењима, уводи све више и више баријера уласку и тиме умањује слободу предузетништва. Време је за узбуну!

А где је ту Србија? Критично раскршће до кога је довео пад комунизма Србија је дочекала самозадовољно неспремна, а на њега још увек није одлучно реаговала. Загледана у своју прошлост, омамљена жалом за старим добрим временима, опчињена неправдама које јој се чине, као да још увек није ни схватила шта се догодило и колико се, прилагођавајући се новонасталој ситуацији, свет око ње променио. Да ли ће у некој сличној књизи за сто година Србија бити пример назадовања на коме ће да се уче нове генерације? Нажалост, тако нешто није незамисливо.